

Posudek vedoucího bakalářské práce:

Michael Šilhavý, Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem.

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2019.

Bakalářská práce Michaela Šilhavého je založena jako práce historicko-demografická: pozornost soustřeďuje na souvislost mezi úmrtnostními poměry na straně jedné a hospodářsko-sociální situací na straně druhé a staví na komparaci dvou českých farností s odlišným hospodářským charakterem. Pro porovnání si autor zvolil jednak menší polabskou římsko-katolickou farnost Vliněves (poblíž Mělníka), která mu reprezentuje typ zemědělského regionu s výraznou komerční orientací a s přítomností potravinářského průmyslu (cukrovar), jednak velkou farnost Karlín (co do počtu farníků téměř desetkrát větší než f.Vliněves), která ve sledované době tvořila součást průmyslového pražského předměstí. Dopad ekonomických poměrů na úmrtnostní poměry zkoumá autor v rámci desetileté časové sondy 1876-1885, tedy v období, kdy byly české země naplno zasaženy druhou vlnou industrializace a kdy už se (ve srovnání s obdobím rané industrializace) zlepšovaly životní podmínky dělnických vrstev v průmyslových oblastech.

Zhruba polovinu práce tvoří teoretická část, v níž autor na základě relevantního okruhu literatury pojednává o rázu úmrtnosti v 19. století a sleduje široký soubor ekonomických, sociálních, kulturních a medicínských okolností, které úmrtnost ovlivňovaly. Autor zde prokazuje adekvátní a velmi solidní porozumění pojednávanému tématu a vynikající schopnost reflektovat podstatné teze odborné literatury. Tuto část pokládám v kontextu zdejších bakalářských prací rozhodně za nadprůměrnou: výklad je čtivý, obratný a logický (což není u bakalářských prací samozřejmé). Jen ojediněle výklad tyto přednosti ztratí: např. demografický přechod *nevysvětluje* velký nárůst populace v 19. století a změny v reprodukčním chování (s.16), nýbrž demografický přechod *je důsledkem* velkého nárůstu populace a *spočívá* ve změně reprodukčního chování. Přílišnou logiku nemá ani formulace , že „kvalitní strava byla pro mnoho rodin nedostupná...v důsledku prostého faktu, že levná strava neměla dostatečné nutriční hodnoty k tomu, aby organismus mohl odolávat nákazám.“ (s.21) Ale budiž řečeno, že uvedené formulace jsou v celé teoretické části zcela výjimečné.

Druhou část práce představují výsledky vlastního autorova bádání, které založil na agregaci dat z římsko-katolických matrik zemřelých z let 1876-1885 obou sledovaných farností. Všimá si jednak celkového počtu zemřelých v jednotlivých letech (agregaci provádí i pro jednotlivé měsíce, sezónnost úmrtí však v textu nijak nereflektuje a nekomentuje), jednak věkové a pohlavní struktury zemřelých.

Na začátek autor vřazuje stručnou charakteristiku vybraných farností a snad až příliš stručné metodologické pasáže, ve kterých přibližuje využití prameny

(důkladnější kritika pramenů, zhodnocující úplnost a věrohodnost matričních záznamů, ovšem chybí) a nastiňuje, co a jak v nich sledoval (i přiblížení metody práce by zasluhovalo podrobnější výklad). V tomto úvodním výkladu však čtenář postrádá např. informaci o velikosti farnosti (počet farníků), o množství excerpovaných matričních záznamů – to vše se dozví a z tabulek třídících získaná data. Vhodně jsou tu nicméně využity informace ze sčítání obyvatel z druhé poloviny 19. století: autor na nich demonstruje tempo populačního růstu sledovaných farností. Populační růst však jen zčásti odráží prosperitu lokality (s.30): kromě míry emigrace a imigrace je rovněž odrazem míry úmrtnosti a míry porodnosti (roli např. může hrát již i tendence ke kontrole manželské plodnosti).

V analytické části práce pak autor využívá údaje rakouské statistiky o počtu obyvatel Karlína a lokalit tvořících farnost Vliněves k roku 1880, aby pro daný rok vypočítal hrubou míru úmrtnosti (tab.5). Dále se pouští do rozboru struktury zemřelých a pokouší se na jeho základě vyslovit k tezi, že v průmyslových lokalitách byly v 19. století životní podmínky dělnictva (i přes postupné zlepšování) natolik špatné, že to vedlo ve srovnání s venkovem k vyšší úmrtnosti jak u dětí, tak u osob v produktivním věku. Interpretace Michaela Šilhavého jsou odvážné, leč většinou dostatečně opatrné. Uvědomuje si, že zjištěné údaje mohou pouze naznačovat určitou tendenci, ale nikoliv dokazovat, většinou si uvědomuje, že struktura zemřelých, tak jak vyplývá ze studia matrik, má jen omezenou vypovídací hodnotu, co se úmrtnostních poměrů týče. Místy však už v analytických pasážích vnáší do věci zmatek, když hovoří o „úmrtí v produktivním resp. postproduktivním věku“ (s.41) nebo dokonce o „dětské úmrtnosti“ (s.40, 48) apod. Jako by v tom okamžiku zapomněl, že nejde o podíl zemřelých v určitém věku (např. dětském) – na to bychom museli zároveň znát počty osob v daném věku, jinými slovy věkovou a pohlavní strukturu populace. To, co zjistil, jsou přece podíly osob v určitém věku mezi zemřelými... Většinou si to při interpretacích uvědomuje a správně s danými procenty zachází, avšak v rámci výkladu čtenáře zmate několikrát tím, že tvrdí, že jde o podíly zemřelých ve věkových skupinách – nejcitelněji se to bohužel projeví ve shrnujícím závěru práce. To je také má nejzávažnější výtka směrem k předložené práci.

K diskusi jsou některé dílčí interpretace, např.:

1/ Vysvětlení postupného růstu hrubé míry úmrtnosti ve f. Vliněves odchodem mladých lidí za prací (s.42) lze jen při dosti bujné fantazii: museli bychom znát alespoň pro ty roky, pro něž jsme schopni vypočítat hrubou míru úmrtnosti, věkovou a pohlavní strukturu populace, která by musela vykazovat časem stále slábnoucí skupinu osob v reprodukčním resp. v produktivním věku – pak bychom takové dedukce mohli činit, pokud bychom nechtěli jinak zjišťovat intenzitu emigrace (např. tím, že bychom sledovali, kolik osob narozených ve farnosti „zmizí“, tj. dále ve farnosti ani neuzavře sňatek, ani nezemře). A jak se

měníla věková struktura zdejšího obyvatelstva (s.42) přece vůbec autor neví, takže takové změny nemůžeme chtít vysvětlovat ani emigrací, ani ničím jiným...

2/ Autor dospívá k závěru, že pro jeho vzorek neplatí teze Pavly Horské o nadúmrtnosti žen v českých zemích až do počátku 20. století (s.43). Z tabulky 7 nicméně vyplývá, že v Karlíně byla proporce mezi zemřelými muži a zemřelými ženami zhruba vyrovnaná (muži mírně převažovali) a je otázka, zda právě v průmyslovém Karlíně nebyla v populaci výraznější maskulinita z důvodu přílivu mladých svobodných mužů do místních fabrik. Pak by nutně byl mezi zemřelými i vyšší podíl mužů a tvrzení o nadúmrtnosti žen to nijak nezpochybňuje. Opět je problém se k této otázce vyslovit, pokud neznáme věkovou a pohlavní strukturu populace.

3/ Naproti tomu vyvozovat z výrazné převahy chlapců mezi zemřelými do 1.roku věku tvrzení o větší odolnosti narozených dívek (s.44) úplně s klidem lze a je to v souladu s obecně přijímanými závěry .

Necht' jsou však výše zmíněné poznámky chápány jako náměty k diskusi, které nemají nijak zpochybnit celkově kladné hodnocení předložené práce. Je třeba vyzdvihnout, že práce prokázala autorovu a) velmi dobrou orientaci v tématu, založenou na přemýšlivé reflexi odpovídající literatury, b) schopnosti heuristické a interpretační, včetně schopnosti věcně a logicky formulovat a c) schopnost dostat všem formálním náležitostem odborného textu. Práce je zdařilá stylisticky a téměř postrádá (jinak u bakalářek běžné) gramatické chyby.

Práci Michaela Šilhavého proto doporučuji k obhájení a navrhuji ji hodnotit jako výbornou.

Praha, 12.9.2019

Mgr. Markéta Pražáková Seligová, PhD.